

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	5
Передмова	6
РОЗДІЛ 1	
Криміналістична характеристика шахрайства	
у сфері надання туристичних послуг	9
1.1. Криміналістичний аналіз функціонування сфери туризму	9
1.2. Обстановка та умови вчинення шахрайства. Предмет злочинного посягання	22
1.3. Способи вчинення шахрайства та слідова картина	39
1.4. Характеристика особа шахрая та потерпілого	59
<i>Висновки до розділу 1</i>	<i>70</i>
РОЗДІЛ 2	
Організаційні основи розслідування шахрайства	
у сфері надання туристичних послуг	74
2.1. Оцінка первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування. Типові слідчі ситуації	74
2.2. Основні напрями взаємодії та міжнародного співробітництва при розслідуванні шахрайства	93
<i>Висновки до розділу 2</i>	<i>111</i>
РОЗДІЛ 3	
Тактичні особливості проведення окремих	
процесуальних та слідчих (розшукових) дій	114
3.1. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання інформації з особистісних джерел	114

3.2. Тактика слідчих (розшукових) дій, спрямованих на вилучення інформації з матеріальних об'єктів	141
3.3. Особливості використання спеціальних знань	166
<i>Висновки до розділу 3</i>	185
Висновки	188
Бібліографічні посилання	196
Додатки	219

ПЕРЕДМОВА

З прийняттям у 1995 році Закону України «Про туризм», наша держава проголосила туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки, і почала створювати сприятливі умови для туристичної діяльності. Крім того, з обранням шляху демократичного розвитку і Європейської інтеграції, Україна, поряд з іншими внутрішньо- та зовнішньополітичними аспектами, стрімкими рухами почала розвивати туристичну діяльність в країнах близького й далекого зарубіжжя. Особливо значний попит на туристичний продукт виник з червня 2017 року, коли для українців утвердили безвізовий режим з країнами Європейського Союзу.

Сфера туризму пов'язана з надходженнями значних фінансових інвестицій як з боку громадян України, так і з боку представників інших держав, які обрали нашу країну для відпочинку. На сьогодні туристична сфера налічує численну кількість тур-агентств та туроператорів, які пропонують туристичні послуги їх споживачам у різних напрямках та країнах світу. Туристичні агентства, будучи посередниками між туроператором або обслуговуючими підприємствами і туристами, намагаються отримати франшизи у найуспішніших лідерів туристичного ринку – туроператорів Travel Professional Group, Coral Travel, TEZ TOUR, Join UP, TUI та інших. Однак, поряд із сумлінними суб'єктами туристичної діяльності, які створюють та надають туристичний продукт високої якості, все частіше з'являються ті, що діють всупереч інтересам громадян. Заздалегідь не пла-

нуючи виконувати взяті на себе договірні зобов'язання, такі особи заволодівають шахрайським шляхом грошовими коштами клієнтів, призначеними для відпочинку, так і не надавши при цьому туристичних послуг.

За даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. обліковано 46 866 фактів шахрайств, у 2014 р. – 41 814, у 2015 р. – 45 653, у 2016 р. – 45 765, у 2017 р. – 36 650, у 2018 р. – 33 136, у 2019 р. – 35 948. Втім, у межах наведених даних оцінити реальні масштаби шахрайства у сфері туризму досить складно, так як офіційна статистика стосовно цієї категорії злочинів не ведеться. Аналіз матеріалів судово-слідчої практики показав, що кількість шахрайств, здійснюваних у туристичній сфері, становить приблизно 6% від загального обсягу таких злочинів. Проте, не дивлячись на порівняно незначну їх частку у загальному масиві, реальні масштаби таких шахрайських проявів є набагато ширшими, що пов'язано з високою латентністю й складністю розмежування злочину від цивільно-правового делікту. У зв'язку з цим, необхідно удосконалити практику боротьби зі злочинами цієї категорії та розробити ефективні криміналістичні засоби, прийоми та методи розслідування таких шахрайств.

Вагомий внесок у дослідження теоретичних питань, пов'язаних з методикою розслідування такого виду злочинів, здійснили, зокрема, такі українські і зарубіжні вчені: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, С. В. Головкін, В. Г. Дрозд, А. М. Кислий, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, О. В. Курман, В. В. Лисенко, Є. Д. Лук'янчиков, Т. В. Охрімчук, Н. В. Павлова, Д. А. Птушкін, В. Л. Ортинський, М. В. Салтевський, М. О. Селіванов, В. В. Тіщенко, А. Д. Удалова, К. О. Чаплинський, Ю. М. Чорноус, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько та інші.

Однією з перших присвятила увагу розслідуванню шахрайств та класифікувала їх за сферами Т. А. Пазинич у дисертації «Криміналістична характеристика шахрайств та основні положення

їх розслідування». Натомість, О. Л. Мусієнко у роботі «Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах» визначив його сутність, види і форми, розкрив зміст початкового етапу розслідування. Об'єктом дослідження Є. В. Дехтярьова стала сфера виконання господарсько-договірних зобов'язань, який у своєму дисертаційному дослідженні «Особливості розслідування шахрайств, вчинених у сфері виконання господарсько-договірних зобов'язань» визначив загальні засади методики розслідування таких злочинів і сформулював рекомендації, спрямовані на вдосконалення й оптимізацію діяльності слідчих і оперативних підрозділів поліції. Правовідносини, що виникають у зв'язку з вчиненням шахрайства у сфері побутових відносин та його розслідуванням, стали об'єктом дисертаційного дослідження «Методика розслідування шахрайств у сфері побутових відносин», виконаного Н. Ю. Кириленко.

Водночас, наукові праці, присвячені методиці розслідування шахрайств, пов'язаних із наданням туристичних послуг, на сьогодні в Україні відсутні, що зумовлює суттєві труднощі у процесі доказування та організаційно-тактичному забезпеченні розслідування таких злочинів.

Наведені обставини у своїй сукупності визначили актуальність окресленої проблематики, її наукову, теоретичну та практичну значущість й зумовили вибір теми монографічного дослідження.

РОЗДІЛ 1

Криміналістична характеристика шахрайства у сфері надання туристичних послуг

1.1. Криміналістичний аналіз функціонування сфери туризму

Туризм як складний соціокультурний та історичний феномен, з форми проведення дозвілля та способу заняття вільного часу, поступово перетворився у фактор світового значення нового століття й тисячоліття. Туристичний бізнес можна справедливо вважати бізнесом ХХІ століття, тому що він є одним з найбільш динамічних і прибуткових серед усіх галузей світового господарства [92, с. 198].

З цього приводу В. В. Цибух слушно підмічає, що сучасна індустрія туризму – одна з найприбутковіших галузей світового господарства [202]. Цей факт підтверджується й даними Всесвітньої організації туризму, за якими на туризм припадає 10% валового світового продукту, 7% загального обсягу інвестицій, 5% усіх податкових надходжень. Туристична діяльність безпосередньо впливає на близько 40 галузей економіки. В ній зайнято 10-15% працездатного населення країн світу [108].

В контексті євроінтеграційних процесів в Україні загальна кількість зайнятих у туризмі – 416,1 тис. осіб і ця цифра включає зайнятих в готелях, туристичних агентствах, авіакомпаніях

та в інших пасажирських перевезеннях (за винятком приміських послуг), а також зайнятість у ресторанах та індустрії розваг, які напряму підтримуються туристами [134, с. 181].

Як соціально-економічне явище, туризм все більше набирає всіх ознак самостійної галузі національної економіки. По-перше, його суб'єктами є досить однорідні за призначенням і технологією виробництва товарів і послуг підприємства (туристичні бази, готелі, фірми, транспорт, зв'язок тощо). По-друге, поступово вдосконалюється система управління туризмом, логічним завершенням якої сьогодні є Департамент туризму та курортів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. І, по-третє, незважаючи на значну диверсифікацію, у туристичній індустрії створюється однорідна за цільовим призначенням продукція [199].

Водночас, не дивлячись на поширеність послуг у сфері туризму, така діяльність не завжди є законною, а в деяких випадках може навіть містити ознаки складу злочину, у тому числі й шахрайства. Втім, криміналістичне дослідження злочинності у сфері надання туристичних послуг, а саме дій, пов'язаних із обманом та зловживанням довірою, неможливе без з'ясування поняття та характерних особливостей функціонування туристичної діяльності, а також без законодавчого тлумачення деяких норм.

Закон «Про туризм» констатує: «Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки і створює сприятливі умови для туристської діяльності» [165], а прийнятий у 2003 році Закон України Про внесення змін до Закону України «Про туризм» встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України.

В цілому, як зазначає ряд науковців, туристична діяльність в Україні регулюється двома видами законодавчих актів: загаль-